

ΤΑ ΑΠΕΙΛΟΥΜΕΝΑ ΖΩΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

ΒΑΪΡΙΝΟΥ Κ.

8^ο Ολοήμερο Πειραματικό Νηπιαγωγείο Φλώρινας, Δ/ση Α/θμιας Εκπ/σης Ν. Φλώρινας
e-mail: thotso@sch.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η γεωγραφική θέση της χώρας μας, η μορφολογία και η ιδιομορφία του κλίματος συντελούν στη διαμόρφωση μιας μεγάλης ποικιλίας βιοτόπων και καθιστούν τη χώρα μας την πλουσιότερη σε είδη χλωρίδας και πανίδας χώρα στην Ευρώπη. Τα τελευταία χρόνια η τάση εξαφάνισης ειδών είναι ιδιαίτερα ανησυχητική. Η επέκταση των πόλεων, των οδικών δικτύων και των ανθρώπινων δραστηριοτήτων καταστρέφει και κατακερματίζει τα φυσικά ενδιαιτήματα από τα οποία εξαρτώνται άγρια είδη φυτών και ζώων. Η λαθροθηρία, η υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων, η μόλυνση της ατμόσφαιρας, των ποταμών, των λιμνών και των θαλασσών, η υπερβολική χρήση φυτοφαρμάκων και η εισαγωγή ξενικών ειδών μειώνουν τα αποθέματα τροφής και τη φυσική ισορροπία των οικοσυστημάτων. Οι κλιματικές αλλαγές επιφέρουν επιπρόσθετες καταπονήσεις στο φυσικό περιβάλλον. Η αναχαίτιση της εξαφάνισης των ειδών, των γονιδίων και των ενδιαιτημάτων και η διατήρηση της υπάρχουσας βιοποικιλότητας στον πλανήτη αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη ζωή. Για τους παραπάνω λόγους είναι σημαντική η ανάπτυξη δράσεων που θα ευαισθητοποιήσουν τα νήπια στην προστασία της άγριας φύσης του τόπου τους. Η περιοχή μας διαθέτει ένα μεγάλο πλήθος από ζώα που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν τα επόμενα χρόνια, αν δεν ληφθούν μέτρα προστασίας. Τη Σχολική Χρονιά 2004-05 εκπονήθηκε στο Νηπιαγωγείο μας σχολικό πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με θέμα: «Τα απειλούμενα ζώα του τόπου μας», το οποίο εντάχθηκε στο Εθνικό Σχολικό Θεματικό Δίκτυο «Βιοποικιλότητα-εργαστήρι της ζωής», το οποίο συντονίζει το ΚΠΕ Καστοριάς.

VAIRINOU K.

8^ο Day-Long Experimental Kindergarten Florina, Address Of First Degree Education Florina
e-mail: thotso@sch.gr

ABSTRACT

The geographic place of our country, the morphology and the peculiarity of climate contribute in the configuration of big variety of biotopes and render our country richer in species of flora and fauna country in Europe. The last years the tendency of disappearance of types is particularly worrying. The extension of cities, road networks and human activities destroys and it cuts into pieces the natural dwellings from which depend wild species of plants and animals. The poaching, the overexploitation of natural resources, the pollution of atmosphere, rivers, lakes and seas, the excessive use of pesticides and the import of foreigner types decrease the reserves of food and the natural balance of ecosystems. The climatic changes involve additional it overloads in the natural environment. The deterrence of disappearance of types, genes and dwellings and the maintenance of existing biodiversity in the planet constitute necessary condition for the life. For the previous reasons is important the growth of action that will sensitize the infants in the protection of wild nature of their place. Our region allocates a big crowd from animals that are in danger are disappeared the next years, if are not taken measures of protection. School Year 2004-05 was worked out in our Kindergarten school program of environmental education on the subject: "The threatened animals of our place", that was included in the National School Thematic Network "Biodiversity - the laboratory of life", which coordinates the KPE Kastoria.

Λέξεις κλειδιά: Απειλούμενα ζώα, Βιοποικιλότητα, ΣΠΠΕ

1. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΘΕΜΑΤΟΣ

Κριτήρια επιλογής του θέματος του προγράμματος μας αποτέλεσαν:

- Το ενδιαφέρον των νηπίων για τα απειλούμενα ζώα του τόπου τους, το οποίο δημιουργήθηκε μετά την ανάγνωση της ιστορίας της Α. Καραγκούνη *Εγώ η καφέ αρκούδα*.
- Η ανταπόκριση του θέματος με την ηλικία, τα βιώματα, τις εμπειρίες και τις ανάγκες των νηπίων.
- Η σχέση του θέματος με το άμεσο περιβάλλον των νηπίων, το οποίο περιλαμβάνει ένα πλήθος βιοτόπων άγριας πανίδας και ένα μεγάλο πλήθος από ζώα που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν τα επόμενα χρόνια.
- Η σημασία της προστασίας και της διατήρησης των απειλούμενων ειδών για την αλυσίδα της ζωής καθώς η γεωγραφική θέση της χώρας μας, η μορφολογία και η ιδιομορφία του κλίματος συντελούν στη διαμόρφωση μιας μεγάλης ποικιλίας βιοτόπων και καθιστούν τη χώρα μας την πλουσιότερη σε είδη χλωρίδας και πανίδας

Φωτ.1: Κέντρο ενημέρωσης για την καφέ αρκούδα

Φωτ.2: Υδροβιότοπος Πρεσπών

χώρα στην Ευρώπη. Τα τελευταία χρόνια όμως η τάση εξαφάνισης ειδών είναι ιδιαίτερα ανησυχητική. Η επέκταση των πόλεων, των οδικών δικτύων και των ανθρώπινων δραστηριοτήτων καταστρέφει και κατακερματίζει τα φυσικά ενδιαίτηματα από τα οποία εξαρτώνται άγρια είδη φυτών και ζώων. Η λαθροθηρία, η υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων, η μόλυνση της ατμόσφαιρας, των ποταμών, των λιμνών και των θαλασσών, η υπερβολική χρήση φυτοφαρμάκων και η εισαγωγή ξενικών ειδών μειώνουν τα αποθέματα τροφής και τη φυσική ισορροπία

των οικοσυστημάτων. Οι κλιματικές αλλαγές επιφέρουν επιπρόσθετες καταπονήσεις στο φυσικό περιβάλλον. Η αναχαίτιση της εξαφάνισης των ειδών, των γονιδίων και των ενδιαιτημάτων και η διατήρηση της υπάρχουσας βιοποικιλότητας στον πλανήτη αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη ζωή.

- Η δυνατότητα συνεργασίας με τοπικούς φορείς και πρόσωπα.

2. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- Να γνωρίσουν τα νήπια απειλούμενα ζώα του τόπου τους (καφέ αρκούδα, λύκο, αετό, αργυροπελεκάνο, βίδα), τους βιοτόπους τους και τους παράγοντες που απειλούν τη βιωσιμότητά τους.
- Να γνωρίσουν τις πρακτικές διαχείρισης της άγριας πανίδας στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης.
- Να προσεγγίσουν διαθεματικά την άγρια πανίδα, μέσα από τη βιολογία, γλώσσα, μαθηματικά, γεωγραφία, ιστορία, μυθολογία, εικαστικά, μουσική, θέατρο και φυσική αγωγή.
- Να αναπτύξουν ικανότητες παρατήρησης, καταγραφής και ταξινόμησης των απειλούμενων ζώων, των βιοτόπων τους και των ανθρωπογενών επεμβάσεων σ' αυτούς.

- Να συνειδητοποιήσουν τη σημασία της διατήρησης των ειδών, των γονιδίων και των ενδαιτημάτων.
- Να αναπτύξουν αισθήματα ευθύνης και πρωτοβουλίες προστασίας των απειλούμενων ζώων του τόπου τους.
- Να αναπτύξουν δεξιότητες δράσης σχετικές με τα περιβαλλοντικά προβλήματα, που ενισχύουν την εξαφάνιση των ειδών, των γονιδίων και των ενδαιτημάτων.
- Να αναπτύξουν ικανότητες εργασίας και συνεργασίας.

3. ΜΕΘΟΔΟΙ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

Η παιδαγωγική προσέγγιση του θέματος στηρίχθηκε στις βασικές αρχές της βιωματικής προσέγγισης και της ενεργητικής μάθησης, η οποία στηρίζεται στην εμπειρία και το βίωμα μέσα από διαδικασίες αυτενεργούς δράσης. Παράλληλα συνδυάστηκαν η ολιστική προσέγγιση με την οποία επιτυγχάνεται η διεύρυνση του θέματος στις ποικίλες πλευρές της ανθρώπινης φύσης καθώς απευθύνεται στη διανόηση, το συναίσθημα, τις αισθήσεις, τις στάσεις και τις συμπεριφορές καθώς και η διεπιστημονική προσέγγιση του θέματος με την οποία επιτυγχάνεται η συνεργασία ποικίλων επιστημονικών κλάδων, προσφέροντας σφαιρικότερη κατανόηση αλλά και εύρεση και εφαρμογή αποτελεσματικότερων πρακτικών.

Αξιοποιήθηκαν οι προϋπάρχουσες γνώσεις, τα βιώματα και οι εμπειρίες των νηπίων, οι οποίες ανιχνεύτηκαν με συζητήσεις και ερωτηματολόγια. Επιδιώχθηκε η συνεργασία με τις οικογένειες των νηπίων, οι οποίες συμμετείχαν σε δραστηριότητες και δράσεις του προγράμματος, στην προμήθεια υλικών, στη συμπλήρωση ερωτηματολογίων και στη συλλογή πληροφοριών. Οργανώθηκαν γωνιές στην τάξη (παρατήρησης και ανακοινώσεων) ανάλογες με την πορεία του προγράμματος.

Οι ειδικότερες διδακτικές στρατηγικές που χρησιμοποιήθηκαν για τη διεξαγωγή του προγράμματος είναι: Συζητήσεις, ανίχνευση ιδεών των νηπίων, μέθοδος έρευνας με υποβολή ερωτήσεων, ατομικές και ομαδικές έρευνες και συλλογικές εργασίες προφορικές και γραπτές, παρατήρηση, μελέτη πεδίων, συναντήσεις με ειδικούς στην τάξη, εκπαιδευτικές επισκέψεις, επαφή με κοινωνικούς φορείς, διανομή ερωτηματολογίων, ανταλλαγή πληροφοριών με μαθητές άλλων σχολείων, παραγωγή φύλλων εργασίας, ανακοινώσεις στην τάξη και στα ΜΜΕ, δραματοποίηση και παιχνίδια ρόλων, γνώσεων και κινητικά, ποικίλες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης.

Φωτ.3: Θεατρικό δρώμενο

4. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κατά την υλοποίηση του προγράμματος πραγματοποιήσαμε:

Δραστηριότητες στο πεδίο

- Ψάξαμε, εντοπίσαμε και παρατηρήσαμε βιοίχνη σε βιοτόπους.
- Πραγματοποιήσαμε παρατηρήσεις και καταγραφές ήχων, ειδών χλωρίδας και πανίδας και ανθρώπινων παρεμβάσεων σε βιοτόπους.
- Πραγματοποιήσαμε παρατηρήσεις, καταγραφές, ταξινομήσεις και συλλογή τροφής των άγριων απειλούμενων ζώων, με τα οποία ασχοληθήκαμε.
- Εντοπίσαμε περιβαλλοντικά προβλήματα σε βιοτόπους.
- Πραγματοποιήσαμε διαδρομές και μετρήσεις.
- Παιξαμε κινητικά παιχνίδια, παιχνιδιοτράγουδα, παιχνίδια ρόλων και δραματοποιήσεις.

Φωτ.4: Διαδρομή σε βιότοπο
αρκούδας και λύκου

Δραστηριότητες στην αίθουσα

Φωτ.5: Παρατήρηση
αποικιών αργυροπελεκάνων

Πραγματοποιήσαμε συζητήσεις για τα απειλούμενα είδη του προγράμματος σχετικές με τα εξωτερικά χαρακτηριστικά τους, τα είδη, τη ζωή, τις συνήθειες, τους βιοτόπους, την τροφή, την αναπαραγωγή, το μέγεθος και την εκπαίδευση των μικρών, την χρονική εξέλιξη των ειδών, τη σχέση τους με τον άνθρωπο, τους κινδύνους, τις προσπάθειες προστασίας τους από τις Μ.Κ.Ο., την αναγκαιότητα διατήρησής τους στην αλυσίδα της ζωής.

Βιβλιογραφική έρευνα στην βιβλιοθήκη του Νηπιαγωγείου για την ανεύρεση βιβλίων σχετικών με το θέμα μας.

Ενημερώσαμε τους γονείς για την εκπόνηση του προγράμματος, τη συμμετοχή τους στη συγκέντρωση υλικού και πληροφοριών καθώς και τη διανομή ερωτηματολογίου για την καταγραφή απόψεων, αξιών και στάσεων της οικογένειας και για την καταγραφή μαρτυριών για τη βιοποικιλότητα της περιοχής τις προηγούμενες δεκαετίες.

Δημιουργήσαμε γωνιά παρατήρησης και

Φωτ.6: Παίζοντας το αρκουδοσκόπιο

ανακοινώσεων σχετικών με την πορεία του προγράμματος.

Πραγματοποιήσαμε απεριθωσμένες, ομαδοποιημένες και ταξινομήσεις φυσικού υλικού που συλλέξαμε από βιοτόπους αλλά και φωτογραφικού υλικού που συγκεντρώσαμε από ποικίλες πηγές. Κατασκευάσαμε επιτοίχιους πίνακες με θέματα: το φαγητό μου, οι λιχουδιές μας, οι φίλοι μου, η παρέα μου, η οικογένειά μου και το αρκουδοσκόπιο.

Εντοπίσαμε και σημεία βιοτόπων στο χάρτη. Παράγαμε μία σειρά κειμένων, όπως λίστες (τα παραμύθια της αρκούδας, τα παραμύθια του λύκου), επιστολή- αίτημα στον Δήμαρχο της πόλης, αφίσα, προσκλήσεις, σταυρόλεξο, μήνυμα για σελιδοδείκτες. Φτιάξαμε ποικίλες δημιουργικές κατασκευές με πλαστελίνη, πορσελάνη, χαρτιά και χρώματα. Αναγνώσαμε άρθρα

Φωτ.7: Παίζοντας το σταυρόλεξο

εφημερίδων σχετικά με το θέμα μας. Αναγνώσαμε λογοτεχνήματα (κλασικά παραμύθια, λαϊκά παραμύθια, μύθους, ιστορίες για παιδιά, ποιήματα, τραγούδια, δημοτικά τραγούδια, τραγουδοπαιχνίδια, αινίγματα, παροιμίες), τα αναλύσαμε και τέλος τα νήπια εκφράστηκαν εικαστικά και με δραματοποιήσεις.

Πραγματοποιήσαμε προβολές βιντεοκασετών (Αρκτούρος, Ο θαυμαστός κόσμος του Disney για την αρκούδα, το λύκο και τον αετό, National Geographic για τις αρκούδες και τους λύκους, Το παιδί της ζούγκλας, Η κοκκινোসκουφίτσα, Ο λύκος και τα τρία γουρουνάκια, Ο λύκος και τα 7 κατσικάκια) .

Παίξαμε κινητικά παιχνίδια (ο λύκος και το αρνάκι), παιχνίδια γνώσεων (παζλς) και παιχνίδια ρόλων (το πάρτι της αρκούδας).

Παίξαμε το παραδοσιακό παιχνιδιότραγουδο *λύκε- λύκε είσαι εδώ;* και το διασκευάσαμε για όλα τα ζώα του προγράμματος αντίστοιχα (*αρκούδα- αρκούδα είσαι εδώ;* , *βίδρα- βίδρα είσαι εδώ;* , *αετέ- αετέ είσαι εδώ;* , *αργυροπελεκάνε είσαι εδώ;*).

Συναντήσεις με ειδικούς

Ενημέρωση από τον κ. Θ. Τσούλη (Υπεύθυνος Π.Ε. Α/θμιας Εκπ/σης Φλώρινας) για την αναγκαιότητα εκπόνησης προγραμμάτων Π.Ε.

Ενημέρωση από τον κ. Δ. Κάλφα για τα απειλούμενα ζώα της περιοχής μας και την αναγκαιότητα διατήρησής τους στην αλυσίδα της ζωής.

Εκπαιδευτικές επισκέψεις

Φωτ.9: Καταφύγιο του λύκου

Στο Κέντρο Ενημέρωσης για την καφέ αρκούδα στον Αετό Φλώρινας.

Στο Κέντρο Ενημέρωσης και Καταφύγιο του λύκου στις Αγραπιδιές Φλώρινας.

Στο Δασικό Πάρκο στο Νυμφαίο Φλώρινας.

Στο ΚΠΕ Μελίτης για την υλοποίηση εκπαιδευτικού προγράμματος με θέμα: «Η βιοποικιλότητα στο ποτάμι του Παπαγιάννη».

Στην Εταιρεία Προστασίας Πρεσπών στον Αγ. Γερμανό Φλώρινας.

Στο Δημ. Σχολείο Αγ. Γερμανού για την υλοποίηση

εκπαιδευτικής συνάντησης με την Π.Ο. του, με στόχο την αλληλοενημέρωση και την ανταλλαγή απόψεων σχετικών με τα προγράμματα που υλοποιήθηκαν από τις δύο ομάδες.

Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού

Κατά τη διάρκεια του προγράμματος παράγαμε:

Λεύκωμα, με τίτλο «Τα απειλούμενα ζώα του τόπου μας», το οποίο περιέχει πληροφορίες και φωτογραφίες των απειλούμενων ζώων του προγράμματός μας.

Έντυπο «Τα απειλούμενα ζώα του τόπου μας», το οποίο παρουσιάζει συνοπτικά το πρόγραμμά μας.

Φωτ.8: Παραδοσιακό παιχνιδιότραγουδο

Φωτ.10: Εργαστηριακές ασκήσεις στο ΚΠΕ Μελίτης

Φωτ.11: Παίζοντας το «Βιότοποι της Φλώρινας»

Παιδαγωγικό παιχνίδι με τίτλο «Βιότοποι της Φλώρινας», το οποίο εικονογραφήθηκε από τον κ. Ν. Ταμουτσέλη. Πρόκειται για ένα επιτραπέζιο παιχνίδι, για 2-4 παίκτες, το οποίο παίζεται με ζάρι και πιόνια. Ο κάθε παίκτης μετακινεί το πιόνι του τόσα τετράγωνα στη διαδρομή όσα και ο αριθμός στο ζάρι. Όταν το πιόνι πέφτει σε τετράγωνο με σήμα Μ.Κ.Ο. προχωρά ακόμη ένα τετράγωνο μπροστά ενώ όταν πέφτει σε τετράγωνο με κάποιον κίνδυνο (φωτιά, φυτοφάρμακο) γυρίζει πίσω ένα τετράγωνο.

Φύλλα εργασίας με θέματα *Βιότοποι* και *Βιοϊχνη*, στα οποία τα παιδιά αντιστοιχίζουν τα απειλούμενα ζώα του προγράμματος αντίστοιχα με τους βιοτόπους τους και τα βιοϊχνη τους. Σελιδοδείκτες με οικολογικό μήνυμα. Ανθολόγιο, το οποίο περιέχει τα κλασικά παραμύθια, λαϊκά παραμύθια, μύθους, ιστορίες για παιδιά, ποιήματα, τραγούδια, δημοτικά τραγούδια, τραγουδοπαιχνίδια, αινίγματα και παροιμίες, που επεξεργαστήκαμε κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Γλωσσάρι, το οποίο περιέχει τους όρους που μάθαμε κατά τη διάρκεια του προγράμματος.

5. ΔΡΑΣΕΙΣ- ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

Φωτ.12: Συνάντηση με το Δήμαρχο της πόλης

Ανακοινώσεις σε τοπική εφημερίδα
Συνάντηση με τον Δήμαρχο Φλώρινας κ. Σ. Παπαναστασίου και επίδοση επιστολής με αίτημα τη δημιουργία καταφυγίου αγρίων ζώων.
Οργάνωση περιβαλλοντικών εκδηλώσεων στο σχολικό χώρο την Ημέρα Δασοπονίας
Οργάνωση ημερίδας στο σχολικό χώρο στις 27 Μαΐου 2005
Συμμετοχή στις περιβαλλοντικές εκδηλώσεις τοπικών φορέων την Ημέρα Περιβάλλοντος (Γιορτή ανακύκλωσης, 5 Ιουνίου 2005 στο Νέο Πάρκο Φλώρινας)

Αξιολόγηση του προγράμματος

Η αξιολόγηση του προγράμματος πραγματοποιήθηκε από τα νήπια, τους γονείς τους και τη Νηπιαγωγό. Οι άξονες αξιολόγησης αναφέρονται στο βαθμό επίτευξης των στόχων του προγράμματος, την ανάπτυξη δεξιοτήτων και ικανοτήτων, την ποιότητα της εργασίας και την παρουσίαση του προγράμματος.

6. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με βάση την αξιολόγηση του προγράμματος μπορούμε να πούμε ότι κατά την υλοποίηση του παραπάνω προγράμματος δόθηκε η δυνατότητα στους μικρούς μαθητές να προσεγγίσουν διεισθημονικά και διαθεματικά το θέμα που μελέτησαν, να πάρουν μέρος σε συλλογικές, συμμετοχικές και συνεργατικές διαδικασίες μάθησης, με βάση τα ενδιαφέροντα, τις ανάγκες και τις προϋπάρχουσες γνώσεις τους και να αναπτύξουν ευαισθησίες, δεξιότητες, αξίες, στάσεις, συμπεριφορές και κοινωνική δράση για τη βελτίωση της περιβαλλοντικής και κοινωνικής πραγματικότητας.

Φωτ.13: Παρουσίαση του προγράμματος

Ακόμη με τη διάχυση των αποτελεσμάτων του προγράμματος ευελπιστούμε να δοθούν οι απαραίτητες πληροφορίες στην τοπική κοινωνία ώστε να επισημανθούν οι κίνδυνοι που καθιστούν προβληματική την επιβίωση των απειλούμενων ειδών. Να προβληματισθεί και να ευαισθητοποιηθεί η τοπική κοινωνία ώστε να αναπτύξει τέτοιες συμπεριφορές και δράσεις που θα έχουν ως αποτέλεσμα την εξάλειψη της αλόγιστης εκμετάλλευσης της άγριας φύσης, τη φροντίδα και τη διατήρηση των απειλούμενων ειδών του τόπου μας, αλλά και τη διατήρηση της βιοποικιλότητας σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Συνοπτικά αποτυπώνουμε μερικές σκέψεις των παιδιών που διατυπώθηκαν κατά τη διάρκεια του προγράμματος:

Να σταματήσουν οι άνθρωποι να σκοτώνουν τα ζώα.

Να σταματήσουν οι άνθρωποι να βάζουν φωτιές και να καίνε τα ζώα και τις φωλιές τους.

Να σταματήσουν οι άνθρωποι να πετάνε σκουπίδια.

Να σταματήσουν οι άνθρωποι να ρίχνουν δηλητήρια και φυτοφάρμακα στις λίμνες και τα ποτάμια.

Να σταματήσουν οι άνθρωποι να κόβουν τα δάση.

Να προστατεύσουν οι άνθρωποι τα ζώα.

Να φτιάξουν καταφύγια.

Να φροντίσουν τα άρρωστα και τραυματισμένα ζώα.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αθανασάκης Α., 1987, «Οικολογική Παιδεία και Περιβαλλοντική Αγωγή», ΜΠΟΥΚΟΥΜΑΝΗ, ΑΘΗΝΑ
2. Ανδρικόπουλος, Ν., 1996, Ο αρκούδος Αρθούρος, Παπαδόπουλος, Αθήνα
3. Ακάς, Σ., 1996, Οι αρκούδες γκρίζλυ, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα
4. Γεωργόπουλος Α., Τσαλίκη Ε., 1998, «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση», GUTENBERG, ΑΘΗΝΑ
5. Chauvel D. & P., 1998, «Παιδαγωγική και Περιβάλλον», μετάφραση Παπαδοπούλου Δ., ΤΥΠΟΘΗΤΩ, ΑΘΗΝΑ
6. Chauvel D. & P., 1998, «Δραστηριότητες, Διερευνήσεις, Ανακαλύψεις για Παιδιά του Νηπιαγωγείου και του δημοτικού», μετάφραση Δαπόντες Ν., ΤΥΠΟΘΗΤΩ, ΑΘΗΝΑ
7. Cornell J., 1994, «Ας μοιραστούμε τη φύση με τα παιδιά», μετάφραση Δημητριάδου Σ. κ.ά., ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ, ΘΕΣ/ΝΙΚΗ
8. Δημοπούλου, Μ. - Ζόμπολας, Τ. - Μπαμπίλα, Ε. - Χατζημιχαήλ, Μ., 2001, Περιβαλλοντική αγωγή για μικρά παιδιά, Καλειδοσκόπιο, Αθήνα
9. Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, 1996, Όλα τα πουλιά της Ελλάδας, Ελεύθερος τύπος, Αθήνα
10. Emberlin J., 1996, «Εισαγωγή στην Οικολογία», μετάφραση Μελιάδου Αλεξάνδρα, ΤΥΠΟΘΗΤΩ, ΑΘΗΝΑ

11. Helm J., Katz L., 2002, «Μέθοδος Project και Προσχολική Εκπαίδευση», μετάφραση Χρυσοφίδης Κ., Κουτσουβάνου Ε., ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, ΑΘΗΝΑ
12. Καλαϊτζίδης Δ., Ουζούνης κ., 2000, «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: Θεωρία και Πράξη», ΣΠΑΝΙΔΗ, ΞΑΝΘΗ
13. Καραγκούνη, Α., 1996, Εγώ η καφέ αρκούδα, Νέοι Ακρίτες, Αθήνα
14. Καραγκούνη, Α., 1996, Εγώ ο λύκος, Νέοι Ακρίτες, Αθήνα
15. Καραγκούνη, Α., 1996, Εγώ ο αργυροπελεκάνος, Νέοι Ακρίτες, Αθήνα
16. Μαυρικάκη Ε., 2001, «Εργαστηριακές Ασκήσεις και Δραστηριότητες Περιβαλλοντικής Ευαισθητοποίησης», ΤΥΠΟΘΗΤΩ, ΑΘΗΝΑ
17. Μήττα, Δ., 2000, Ο χορτοφάγος λύκος, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα
18. Μιε, Π., 1998, Ένας καλλιεργημένος λύκος, Ζεβρόδειλος, Αθήνα
19. Μπερτίνο, Α.- Βάλλα, Φ., 1992, Ένας χρόνος με την αρκούδα και τα ζώα του δάσους, Πατάκη, Αθήνα
20. Οικολογική εγκυκλοπαίδεια, 1992, Μπουκουμάνη, Αθήνα
21. Ο πέτρος και ο λύκος, 1997, Αγκυρα, Αθήνα
22. Pennart, G., 1994, Ο καλόκαρδος λύκος, Παπαδόπουλος, Αθήνα
23. Pennart, G., 1999, Το γεύμα των λύκων, Παπαδόπουλος, Αθήνα
24. Pennart, G., 1994, Ο λύκος ξαναγύρισε, Παπαδόπουλος, Αθήνα
25. Seidenberg, S., 1990, Οικολογία και προστασία, Χρυσή πέννα, Αθήνα
26. Στερ, Φ., 1996, Λύκε λύκε σ' αγαπώ, Μίνωας, Αθήνα
27. Στρατικής, Οι μύθοι των ζώων, Στρατική, Αθήνα
28. Σφήκας, Γ. 1995, Βιότοποι της Ελλάδας, Πατάκη, Αθήνα
29. Τμήμα Περιβάλλοντος Πανεπιστημίου Αιγαίου, 1995, «Οικολογία και Περιβάλλον στην Ελλάδα του 2000», ΦΙΛΙΠΠΟΤΗ, ΑΘΗΝΑ
30. Τριβιζάς, Ε., 1993, Τα τρία μικρά λυκάκια, Μίνωας, Αθήνα
31. Φέτγουελλ, Τ., Τα ζώα και τα μέρη που ζουν, Αξιωτέλλης και Σια ΕΠΕ
32. Χρυσοφίδης Κ., 1996, «Βιωματική-Επικοινωνιακή Διδασκαλία. Η Εισαγωγή της Μεθόδου Project στο Σχολείο», GUTENBERG, ΑΘΗΝΑ
33. [Http:// kpe-kastor.kas.sch.gr](http://kpe-kastor.kas.sch.gr)
34. www.aegean.gr/sppe
35. www.plefsis.gr
36. www.stratari.gr